

Łukasz Paluch, Stanisław Sarat

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie

SPOŁECZNO-GOSPODARCZY I ŚRODOWISKOWY WYMIAR ROZWOJU WYBRANYCH GMIN WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO W OPINII RESPONDENTÓW

*SOCIOECONOMIC AND ENVIRONMENTAL DIMENSION OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF RURAL COMMUNES IN MAŁOPOLSKA PROVINCE
IN THE OPINION OF THE RESPONDENTS*

Słowa kluczowe: województwo małopolskie, gminy wiejskie, zrównoważony rozwój, studium przypadku, unitaryzacja zerowana

Key words: Małopolska Province, rural communes, sustainable development, case study, zero unitarization method

Abstrakt. Celem badań była próba oceny poziomu rozwoju poszczególnych elementów infrastruktury społecznej, gospodarczej i środowiskowej gmin wiejskich województwa małopolskiego na podstawie opinii respondentów. Przy wyborze jednostek do badań terenowych zastosowana została wielokryterialna metoda unitaryzacji zerowanej, a podstawowe źródło informacji stanowiły dane statystyczne za lata 2004-2010, opublikowane przez Bank Danych Lokalnych oraz System Analiz Samorządowych. Przeprowadzone w 2011 r. badania terenowe, przy wykorzystaniu kwestionariusza wywiadu wskazały na występowanie pewnych prawidłowości między przynależnością analizowanych jednostek do wydzielonych grup rozwojowych (grupy A, B, C i D) a stanem i jakością infrastruktury społeczno-gospodarczej oraz środowiskowej występującej na ich obszarze.

Wstęp

Współcześnie coraz większego znaczenia nabiera dostęp do informacji, nowoczesnych technik analizy, a także wykorzystanie własnej wiedzy i kreatywności. Statystyka publiczna pełni zatem szczególną rolę w systemie informacyjnym jednostek samorządu terytorialnego, stanowiąc ważną bazę danych niezbędną dla władz i otoczenia instytucjonalnego, przy projektowaniu przedsięwzięć rozwojowych o charakterze społecznym, gospodarczym i środowiskowym [Stypułkowski 2009]. Największa niedoskonałość systemu statystycznego polega jednak na tym, że udostępnia on dane o gminach w znacznie mniejszym zakresie niż w przypadku powiatów i województw. Problemem jest również nieobejmowanie lub niepełne ujmowanie przez ten system, niektórych zjawisk i procesów ważnych z punktu widzenia planowania strategicznego rozwoju. Poza tym niejednokrotnie okazuje się, że dane pochodzące z wyżej wymienionych źródeł są często nieaktualne, co wynika z długiego cyklu ich opracowania i publikacji [Brol, Sztando 2009].

Efektywnym sposobem pozyskiwania danych, które pozwalają na dokonanie szczegółowej diagnozy stanu i dynamiki procesu rozwoju są badania terenowe z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu, które z uwagi na dużą kosztochłonność oraz czasochłonność prowadzi się zazwyczaj wykorzystując tzw. studium przypadku¹ (z ang. *case study*). Metoda ta polega na analizie przypadku, tj. szczegółowym opisie, zazwyczaj rzeczywistego procesu, pozwalającego na wyciągnięcie wniosków, co do przyczyn i rezultatów jego przebiegu [Sawiński 1992]. Tego rodzaju podejście badawcze oparte na połączeniu zebranej informacji empirycznej z danymi pochodzącymi ze staty-

¹ Studium przypadku należy do grupy metod diagnostycznych, których głównym celem jest pokazanie koncepcji wartych skopiowania. To inaczej streszczenie lub synteza, opisujące sytuację lub wydarzenia, które miały miejsce w badanej rzeczywistości [*Studium przypadku...* 2010].

styki publicznej oraz przeprowadzeniu odpowiednich analiz, pozwala na szersze ujęcie badanego problemu. Podstawę analiz stanowią opinie na temat stanu i jakości zasobów gospodarczych, społecznych i środowiskowych oraz oczekiwania lokalnych władz, ekspertów, kadry zarządzającej i mieszkańców, co do rodzaju działań, jakie powinny być realizowane w przyszłości.

Prowadzenie skutecznej, długofalowej polityki rozwoju, przekładającej się na efektywne zarządzanie zasobami społeczno-gospodarczymi i środowiskowymi wymaga jednak przeprowadzenia diagnozy i oceny stanu infrastruktury, składającej się na jakość podstawowych obszarów rozwoju gminy, związanych z jej prawidłowym funkcjonowaniem w określonej perspektywie czasowej [Paluch 2012]. Stąd, podczas badań terenowych respondentów zapytano o ocenę wymienionych w kwestionariuszu elementów infrastruktury w obszarze społecznym, gospodarczym i środowiskowym zrównoważonego rozwoju.

Celem badań była próba oceny poziomu rozwoju poszczególnych elementów infrastruktury społecznej, gospodarczej i środowiskowej dobranych w sposób celowy gmin wiejskich województwa małopolskiego, na podstawie opinii respondentów.

Material i metodyka badań

Na etapie wyboru obiektów do analiz wykorzystana została wielokryterialna metoda unitaryzacji zerowanej należąca do grupy metod taksonomicznych [Kukuła 2000]. Celem zastosowania metody umożliwiającej unormowanie zmiennych diagnostycznych przez badanie rozstępu cechy było wyznaczenie miary syntetycznej charakteryzującej poziom rozwoju gospodarczego² 125 gmin wiejskich województwa małopolskiego. Założono bowiem, iż zrównoważony rozwój danej jednostki samorządu terytorialnego jest trudny do osiągnięcia bez dynamicznego rozwoju gospodarczego, który warunkuje równowagę pozostałych wymiarów. W literaturze przedmiotu często podkreśla się, iż stymulatorem zachowania trwałości wymiaru środowiskowego jest wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego danej jednostki samorządowej, o czym świadczy m.in. zjawisko silnej korelacji pomiędzy tymi trzema płaszczyznami zrównoważenia [Dacko 2011, Paluch, Płonka 2011, Stanny 2011].

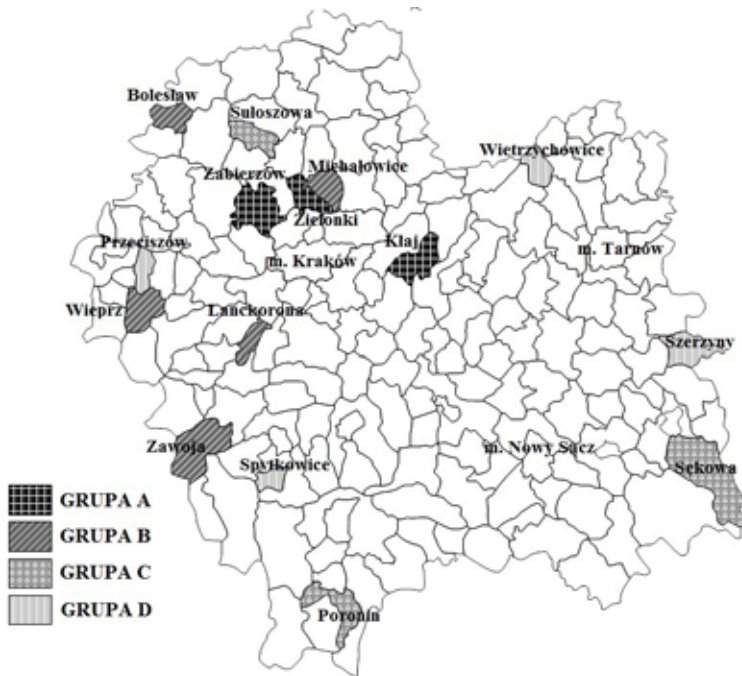
Kolejnym etapem wyboru gmin, w których przeprowadzono badania terenowe było dokonanie podziału 15 jednostek³, które zakwalifikowano do grupy o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego na podgrupy różniące się poziomem zrównoważenia ich rozwoju w obszarze społecznym i środowiskowym⁴ (rys. 1). Podstawowym źródłem informacji, które wykorzystano przy wyborze gmin, w których przeprowadzono następnie badania terenowe były dane liczbowe: Banku Danych Lokalnych (BDL) GUS, Instytutu Upraw Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach (IUNG-PIB), Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Krakowie (RDOŚ) oraz systemu analiz samorządowych. Zakres czasowy analiz ogólnodostępnego materiału statystycznego obejmował lata 2004-2010, zaś w celu wyeliminowania wahań przypadkowych zdecydowano, iż poszczególne charakterystyki zostaną uśrednione.

Diagnozę i ocenę społeczno-gospodarczego oraz środowiskowego wymiaru rozwoju wybranych gmin wiejskich województwa małopolskiego przyprowadzono następnie na podstawie danych zgromadzonych za pomocą kwestionariusza wywiadu, zawierającego skategoryzowany zestaw pytań. W kwestionariuszu nt. uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin wiejskich

² Wartość syntetycznej miary rozwoju gospodarczego gmin wiejskich województwa małopolskiego, która posłużyła do podziału gmin na 4 grupy (I, II, III, IV) obliczono na podstawie zestawu 6 zmiennych diagnostycznych spełniających określone kryteria merytoryczne i formalne [Paluch 2012].

³ Do grupy gmin o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego zakwalifikowano łącznie 17 jednostek, przy ich doborze do badań terenowych przyjęto jednak kryterium, że gminy, które są położone w bezpośrednim sąsiedztwie względem siebie i wykazują zbliżone wartości wyznaczonych mierników syntetycznych, charakteryzujących wymiary społeczny i środowiskowy zrównoważonego rozwoju zostaną wykluczone z analizy (gminy: Kościelisko i Wielka Wieś).

⁴ Do podziału gmin na 4 grupy (A, B, C, D) posłużyły wartości syntetycznych mierników rozwoju wymiaru społecznego i środowiskowego zrównoważonego rozwoju gmin wiejskich województwa małopolskiego, wyznaczone odpowiednio, na podstawie zestawu 8 i 9 zmiennych diagnostycznych przy pomocy wielokryterialnej metody unitaryzacji zerowanej [Paluch 2012].

Objaśnienia: A – gminy o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, zrównoważone społecznie i środowiskowo (Kłaj, Zabierzów, Zielonki), B – gminy o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego zrównoważone społecznie (Bolesław, Lanckorona, Michałowice, Wieprz, Zawoja), C – gminy o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, zrównoważone środowiskowo (Poronin, Sękowa, Suloszowa), D – gminy o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, niezrównoważone społecznie i środowiskowo (Przeciszów, Sierzyny, Spytkowice, Wietrzychowice)/*Explanations: A – communes with the highest level of economic development, socially and environmentally sustained (Kłaj, Zabierzów, Zielonki), B – communes with the highest level of economic development, socially sustained (Bolesław, Lanckorona, Michałowice, Wieprz, Zawoja), C – communes with the highest level of economic development, environmentally sustained (Poronin, Sękowa, Suloszowa), D – communes with the highest level of economic development, socially and environmentally unsustainable (Przeciszów, Sierzyny, Spytkowice, Wietrzychowice).*

Rysunek 1. Lokalizacja badań terenowych

Figure 1. Localization of fieldwork

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

w województwie małopolskim sformułowano zarówno pytania otwarte, jak i zamknięte, które umożliwiły otrzymanie bardziej precyzyjnych oraz indywidualnych wypowiedzi. Uzyskane dane faktograficzne miały charakter ilościowy oraz jakościowy i dotyczyły następujących działów (kategorii) tematycznych: analizy i oceny zasobowej (potencjału) gmin wiejskich w wymiarze społecznym, gospodarczym i środowiskowym, stosowanych przez władze instrumentów ekonomicznych oraz pozaekonomicznych w realizacji zrównoważonego rozwoju gmin wiejskich, planowania działalności inwestycyjnej w zakresie realizacji przedsięwzięć infrastrukturalnych oraz form aktywności społecznej służącej wielofunkcyjnemu rozwojowi obszarów wiejskich.

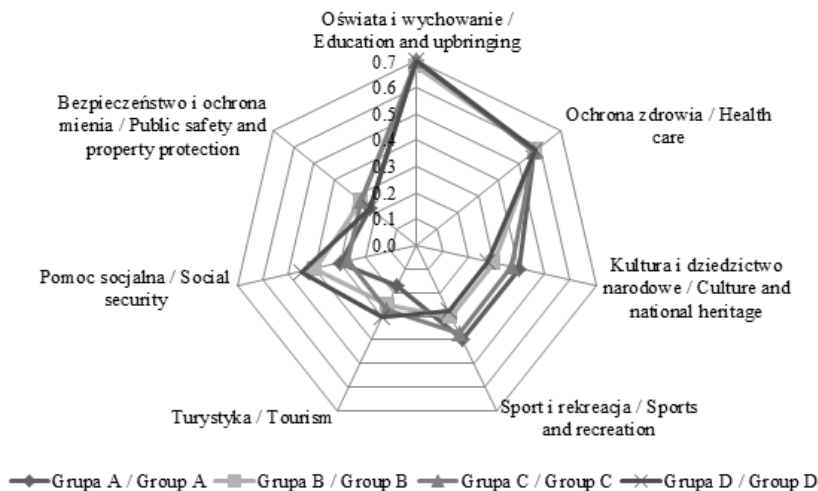
Adresatami pytań zawartych w kwestionariuszu były osoby pełniące w 2011 r. funkcję sekretarza gminy oraz kierownicy poszczególnych referatów urzędów gmin wiejskich, wykazujący odpowiednio szeroki zasób wiedzy na temat stanu i specyfiki uwarunkowań rozwoju oraz występujących na ich obszarze problemów o charakterze lokalnym.

Wyniki badań

Na podstawie uzyskanych opinii respondentów stwierdzono, że w większości jednostek, należących do poszczególnych grup rozwojowych (A, B, C, D) najwyższe oceny (w obszarze społecznym) przyporządkowano elementom związanym ze stanem i jakością infrastruktury w zakresie oświaty i wychowania (średnio 7,0 pkt) oraz ochrony zdrowia (średnio 5,8 pkt), do których zaliczono m. in. przedszkola, szkoły, ośrodki zdrowia, gabinety lekarskie, stomatologiczne, apteki itp. Najniżej oceniono natomiast infrastrukturę związaną z rozwojem turystyki (miejsca noclegowe, gospodarstwa agroturystyczne, hotele itp.), bezpieczeństwem i ochroną mienia (straż, policja, straż wiejska, agencje ochrony itp.) oraz pomocą socjalną (ośrodki pomocy socjalnej, hospicja, stowarzyszenia itp.), gdzie średnia ocen wynosiła odpowiednio: 2,2, 2,5 i 3,5 pkt (rys. 2).

Wskazania respondentów wynikać mogą z faktu, iż większość z wymienionych zadań, mających na celu zaspokojenie podstawowych potrzeb mieszkańców w zakresie edukacji i ochrony zdrowia podlega subwencjonowaniu, a więc nie generuje problemów z zapewnieniem środków finansowych przy ich realizacji. Pozostałe zaś wiążą się z wygospodarowaniem środków własnych lub ich pozyskiwaniem ze źródeł pozabudżetowych.

Subiektywna hierarchia stanu i jakości dotyczyła również elementów infrastruktury charakteryzującej poziom rozwoju gospodarczego badanych jednostek. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi zauważyć można, że w grupie gmin o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, zrównoważonych społecznie i środowiskowo (grupa A) najwyżej oceniono handel hurtowy i detaliczny (6,0 pkt), usługi gastronomiczne (5,3 pkt), usługi komunalne (5,0 pkt) oraz punkty napraw sprzętu mechanicznego (4,5 pkt).

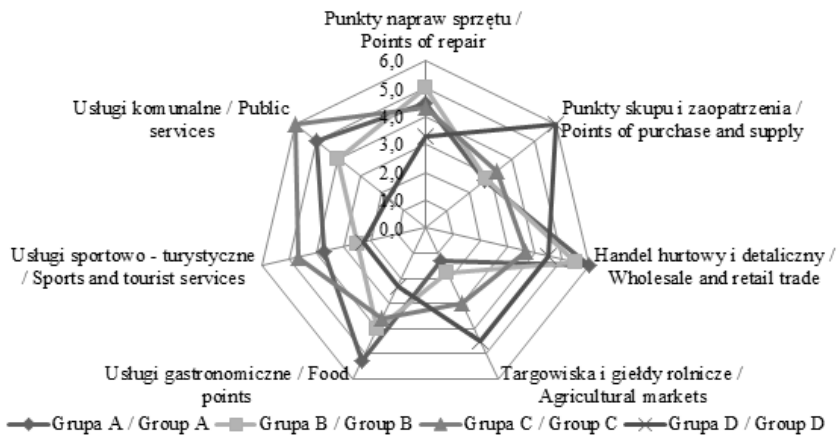

Oznaczenia grup gmin jak na rys. 1/Explanation of the groups is the same as on the fig. 1

Respondenci przyporządkowali poszczególnym elementom infrastruktury społecznej, pozycje od 1 do 7, hierarchizując je od najniższego (1) do najwyższego poziomu rozwoju (7)/Respondents assigned elements of the social infrastructure to a scale of 1 to 7 where 1 means the lowest level of development and 7 means the highest level of development

Rysunek 2. Ocena poziomu rozwoju poszczególnych elementów infrastruktury społecznej badanych gmin
Figure 2. Evaluation of development level of particular elements of social infrastructure in the explored communes

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Oznaczenia jak na rys. 2/Explanation is the same as on the fig. 2

Rysunek 3. Ocena poziomu rozwoju poszczególnych elementów infrastruktury gospodarczej badanych gmin
Figure 3. Evaluation of development level of particular elements of economic infrastructure in the explored communes

Źródło: opracowanie własne

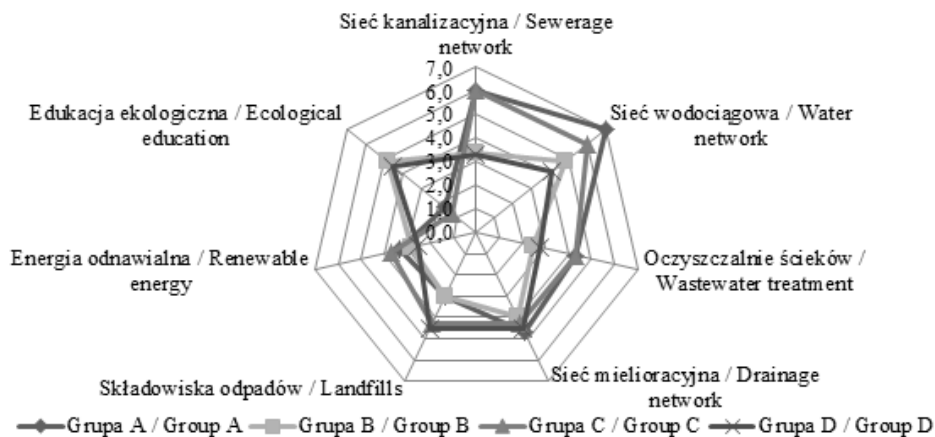
Source: own study

Najniżej sklasyfikowano targowiska i giełdy rolnicze (1,3 pkt) oraz punkty skupu i zaopatrzenia (2,7 pkt). Podobnie wartości te kształtowały się w przypadku jednostek zakwalifikowanych do grupy B (o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, zrównoważonych społecznie) (rys. 3). Wyodrębnione w ramach tych grup gminy, zlokalizowane są głównie w strefie podmiejskiej Krakowa oraz na obszarze sąsiadującym z aglomeracją Śląską, charakteryzujących się małym znaczeniem produkcji rolniczej, dobrze rozwiniętą infrastrukturą techniczną i intensywnie rozwijającym się w ostatnich latach sektorem usługowo-handlowym, co dotyczy szczególnie drobnej przedsiębiorczości i wyraźnie przekłada się na wyniki przeprowadzonej oceny.

Warto także zauważyć, że w przypadku gmin o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, zrównoważonych środowiskowo (grupa C) najwyżej oceniono infrastrukturę z zakresu usług komunalnych (6,0 pkt) oraz usług sportowo-turystycznych (4,8 pkt). Pozostałe elementy uzyskały wartości z przedziału od 3,3 do 3,7 pkt. W grupie D (o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, niezrównoważonych społecznie i środowiskowo), do której należą jednostki usytuowane na obszarach peryferyjnych województwa małopolskiego, o niskim poziomie rozwoju infrastruktury technicznej, w których dominuje głównie działalność rolnicza, najniżej oceniono usługi komunalne (1,7 pkt), usługi sportowo-turystyczne (2,3 pkt) oraz usługi gastronomiczne (2,3 pkt). Najwyżej zaś punkty skupu i zaopatrzenia (6,0 pkt), handel hurtowy i detaliczny (4,5 pkt), targowiska i giełdy rolnicze (4,5 pkt), a także punkty napraw sprzętu mechanicznego (4,3 pkt).

W przypadku oceny poziomu rozwoju elementów infrastruktury środowiskowej badanych gmin wiejskich, uzyskane wyniki wskazują, że w jednostkach należących do grupy A i C najwyżej sklasyfikowano stan sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, którym nadano wartości oscylujące w granicach od 6,0 do 7,0 pkt. Najniżej oceniono natomiast działania na rzecz promowania edukacji ekologicznej, a także tworzenia i modernizacji infrastruktury związanej ze składowaniem odpadów komunalnych i przemysłowych, gdzie elementom tym przyznano punkty w przedziale od 1,3 do 4,3 pkt.

W pozostałych grupach B i D zauważono tendencje odwrotne. Najwyższe oceny dotyczyły tu działań na rzecz edukacji ekologicznej (4,4 pkt) oraz rozwoju sieci melioracyjnej (3,3 pkt), a najniższe przyznano zadaniom realizowanym na rzecz budowy i modernizacji oczyszczalni ścieków (2,6 pkt) i sieci kanalizacyjnej (3,4 pkt). W przypadku jednostek zakwalifikowanych do tych grup, przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w ich możliwościach finansowych. Zdaniem

Oznaczenia jak na rys. 2/Explanation is the same as on the fig. 2

Rysunek 4. Ocena poziomu rozwoju poszczególnych elementów infrastruktury środowiskowej badanych gmin
Figure 4. Evaluation of development level of the elements of environmental infrastructure in the explored communes

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

większości respondentów rozwój gminy w wymiarze środowiskowym związany jest głównie z budową lub modernizacją infrastruktury służącej kształtowaniu i ochronie środowiska (rys. 4).

Realizacja tego typu inwestycji sprawiała jednak jednostkom samorządu terytorialnego wyraźne trudności, z uwagi na ich dużą czasochłonność i potrzebę kumulowania odpowiednio wysokiego kapitału finansowego. Największym problemem gmin, zwłaszcza o położeniu peryferyjnym, był często niski poziom dochodów własnych, utrudniający nie tylko finansowanie budowy lub modernizacji infrastruktury komunalnej z ich budżetu, lecz niejednokrotnie uniemożliwiający zgromadzenie minimalnego wkładu własnego przy ubieganiu się o środki ze źródeł zewnętrznych.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania terenowe wskazały na występowanie pewnych prawidłowości między przynależnością analizowanych jednostek do wydzielonych grup rozwojowych (grupy A, B, C i D) a stanem i jakością infrastruktury społeczno-gospodarczej i środowiskowej występującej na ich obszarze. W gminach, które znalazły się w grupie o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, zrównoważonych społecznie (grupa B), respondenci nadawali wymienionym w kwestionariuszu elementom infrastruktury z obszaru społecznego rozwoju znacznie wyższe wartości ocen niż w obszarze środowiskowym. W przeciwieństwie do jednostek zakwalifikowanych do grupy o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, zrównoważonych środowiskowo (grupa C), gdzie wysokie noty przyznawane były komponentom infrastrukturalnym wymiaru środowiskowego, przy niższych dla wymiaru społecznego rozwoju. Podobna zależność odwrotna występuje pomiędzy gminami, które znalazły się w grupach o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego, zrównoważonych społecznie i środowiskowo (grupa A) a niezrównoważonych społecznie i środowiskowo (grupa D).

Przedstawiona na podstawie subiektywnych opinii respondentów hierarchia poziomu rozwoju elementów składowych infrastruktury społecznej, gospodarczej i środowiskowej badanych gmin wiejskich województwa małopolskiego odzwierciedla zatem zespół współzależnych problemów rozwojowych występujących na ich obszarze. Zjawisko to determinuje także charakter i tempo zadań, które są i powinny być podejmowane w celu zapewnienia trwałości rozwoju tych jednostek.

W kontekście zarysowanej problematyki warto zwrócić uwagę, że rodzaj działań podejmowanych przez władze gminne przy realizacji założeń polityki lokalnej determinuje często poziom i tempo ich rozwoju. Mają one bowiem możliwość korzystania z wielu instrumentów o charakterze zarówno obligatoryjnym, jak i nieobligatoryjnym, które pozwalają na efektywniejsze zarządzanie oraz planowanie rozwoju w obszarze trzech podstawowych wymiarów zrównoważenia.

Literatura

- Brol R., Sztando A. 2009: *Teoretyczne i praktyczne aspekty planowania strategicznego w skali regionalnej i lokalnej*, [W:] *Planowanie kompetencji kadr w regionie istotą rozwoju Dolnego Śląska*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław, s. 70-85.
- Dacko M. 2011: *Model rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000*, [W:] A. Bołtromiuk (red.), *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 325-360.
- Kukuła K. 2000: *Metoda unitaryzacji zerowanej*, PWN, Warszawa.
- Paluch Ł. 2012: *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin wiejskich w województwie małopolskim*, Niepublikowana rozprawa doktorska z 11.12.2012, Wydział Nauk Ekonomicznych Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.
- Paluch Ł., Płonka A. 2011: *Differentiation of socio-economic and environmental development in rural municipalities in Malopolskie Province – gauging and evaluation exercise*, [W:] *Economics of Agriculture and Environmental Sciences in the Context of Globalization and Regional Challenges*, National University of Life and Environmental Science of Ukraine, CP Komprint Ltd. Kijów, s. 69-77.
- Sawiński Z. 1992: *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Stanny M. 2011: *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu komponentów zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich Zielonych Płuc Polski*, [W:] A. Bołtromiuk (red.), *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 41-54.
- Studium przypadku. Poradnik Studia przypadku współpracy partnerskiej jako instrument zmian*. 2010: Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków, [http://grupypartnerskie.pl/media/filemanager/publikacje/studia_przypadku.pdf 2011].
- Stypułkowski W. 2009: *Statystyka publiczna zrównoważonego rozwoju w gospodarce opartej na wiedzy*, [W:] B. Poskrobko (red.), *Wpływ idei zrównoważonego rozwoju na politykę państw i regionów*, T. 1. *Problemy ogólnopństwowe i sektorowe*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Białystok, s. 118-127.

Summary

The aim of this paper is to identify the level of development of the various elements of the social, economic and environmental infrastructure of rural communes in Malopolska province, based on the opinion of the respondents. The choice of units in which the fieldwork was carried out was based on multicriteria method of zero unitarization and the primary source was statistical data for the period 2004-2010 published by the Local Data Bank System Analysis and Local Government. Research based on the questionnaire interview (with questionnaire) was conducted in 2011. The study indicated the occurrence of certain regularities between the membership of analyzed individuals to different groups of development (groups A, B, C and D) and the condition and quality of socioeconomic and environmental infrastructure in these groups' areas.

Adres do korespondencji
 dr inż. Łukasz Paluch, dr Stanisław Sarat
 Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie
 Instytut Ekonomiczno-Społeczny
 Zakład Ekonomii i Polityki Gospodarczej
 al. Mickiewicza 21
 31-120 Kraków
 e-mail: lukasz.paluch@ur.krakow.pl; s.sarat@ar.krakow.pl